

Anna-Riikka Pöyhönen

TUNNETAIDOT LASTENKIRJALLISUUDESSA

Kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta
Kandidaatin tutkielma
Maaliskuu 2021

TIIVISTELMÄ

Anna-Riikka Pöyhönen: Tunnetaitojen tukeminen lastenkirjallisuudessa
Kandidaatin tutkielma
Tampereen yliopisto
Kasvatustieteen kandidaatti, varhaiskasvatus
Maaliskuu 2021

Tutkielmani aiheena on tunnetaidot. Tutkielmassani tarkastelen tunnetaitojen oppimisen elementtejä lastenkirjallisuudessa. Teoriaosuudessa tarkastelen tunnetaitoja ja tunteiden tehtäviä, lasten tunnetaitojen oppimista eri ikäkausina sekä tunneäly -käsitteen merkitystä tunnetaitojen oppimisen eri vaiheissa. Lisäksi tarkastelen lastenkirjallisuuden ja lukemisen merkitystä tunnetaitojen näkökulmasta.

Tutkielma on laadullinen tutkimus, jonka aineistona toimii tunnetaitoja tukeva lastenkirjallisuus. Tutkimusaineisto muodostui kymmenestä lastenkirjasta. Aineiston valinnan kriteerinä pidin yhteyttä tunnetaitojen tietoiseen tukemiseen. Tämä tapahtui valikoimalla mukaan kirjasarjoja, joihin sisältyi opasmuotoinen osio tunnetaidoista varhaiskasvattajalle tai vanhemmalle. Tutkimusmenetelmänä on käytetty aineistolähtöistä ja teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä.

Tutkielmani tuloksien luokittelussa olen käyttänyt RULER-mallia. Mallin mukaan tunnetaitojen oppimista kuvataan hierarkkisen prosessina, jossa jokainen vaihe on tärkeä. Mallin mukaisia tunnetaitojen elementtejä ovat tunteiden havaitseminen, tunteiden ymmärtäminen, tunteiden sanoittaminen, tunteiden esittäminen ja tunteiden säätely.

Tuloksia tarkasteltaessa voidaan havaita, että tunnetaitojen tukemiseen keskittyneessä lastenkirjallisuudessa tuetaan monipuolisesti tunnetaitojen oppimista. Tunnetaitojen oppiminen nähdään monivaiheisena prosessina. Aineistoa analysoidessa eri vaiheet olivat selkeästi havaittavissa. Tutkielmani tuloksissa korostui aikuisen rooli tunnetaitojen eri osa-alueiden opettamisessa, tunteiden säätelyn tukemisessa sekä positiivinen ja hyväksyvä ilmapiiri oppia uusia taitoja.

Avainsanat: tunnetaidot, lastenkirjallisuus, varhaiskasvatus, tunneäly, RULER-malli

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	4
2	LASTEN TUNNETAIDOT	6
2.1	Tunteet ja tunteiden tehtävä	6
2.2	Lapsen tunnetaitojen kehittyminen	8
2.3	Tunneäly ja tunnetaitojen oppimisen vaiheet.....	10
2.4	Lukemisen ja lastenkirjallisuuden yhteys tunnetaitoihin	13
3	TUTKIMUS TOTEUTTAMINEN	16
3.1	Tutkimuskysymys.....	16
3.2	Tutkimusaineisto	16
3.3	Tutkimusmenetelmä ja aineiston analyysi	17
4	TULOKSET	20
4.1	Tunteiden havaitseminen	22
4.2	Tunteiden ymmärtäminen	23
4.3	Tunteiden sanoittaminen.....	24
4.4	Tunteiden esittäminen / ilmaiseminen	26
4.5	Tunteiden säateleminen.....	27
5	POHDINTA	29
5.1	Tulosten pohdinta	29
5.2	Luotettavuuden arviointi	29
5.3	Varhaiskasvattajan näkökulma	31
	LÄHTEET	33
	LIITTEET	36
	LIITE 1. RULER:n osa-alueiden perussisällöt	36
	LIITE 2. Tunteita tekstissä kuvaavat sanat	37

1 JOHDANTO

Tunnetaidoista puhutaan paljon nykypäivän kasvatustieteellisessä keskustelussa. Kiinnostuin aiheesta havaitessani tunnetaitojen tukemisen tarpeellisuuden omassa työssäni varhaiskasvatuksessa. Puolimatka (2010, 42) tuo esille käsityksen, jossa pohditaan, voidaanko kasvatuksella vaikuttaa tunteisiin. Tunteisiin itsessään ei voida vaikuttaa, mutta tunteiden tiedostamiseen ja niiden ilmaisuun voidaan vaikuttaa. Myös Köngäs (2019) sekä Koskinen ja Piitulainen (2020) tuovat esille, että tunnetaidot on opittava taito.

Tunnetaidot opittavana taitona lisää aiheen kiinnostavuutta varhaiskasvatuksen näkökulmasta. Tunnetaitojen oppiminen vaatii pedagogista suunnittelua ja osaamista. Koko työyhteisön ilmapiiri ja osaaminen on tärkeässä asemassa. Koivuniemi, Kinnunen, Mänty ja Järvenoja (2020) muistuttavat, että kaikille lapsille on hyödyllistä harjoitella tunnetaitoja aikuisen tukemana. Varhaiskasvatuksen näkökulmasta varhaiskasvatushenkilöstöllä tulisi olla tietoa ja ymmärrystä tunnetaitojen mekanismeista sekä taitoa hyödyntää arjentalanteet tunnesäätelyn harjoittelussa. Pidänkin tärkeänä kasvattajan tiedostaa, miten tunnetaitojen oppiminen etenee ja millaisia osa-alueita nämä taidot pitävät sisällään. Mielestäni on myös tärkeää tiedostaa empatian, ennakkoinnin ja positiivisen palautteen merkitys sekä luoda turvallinen ja salliva ilmapiiri, jossa tunnetaitoja harjoittelua on hyväksyttävää.

Tutkielmassani on yhdistetty kaksi varhaiskasvatuksen tärkeää teemaa; tunnetaidot sekä lastenkirjallisuus. Tunnetaitojen tukeminen mahdollistuu monissa varhaiskasvatuksen tilanteissa. Lisäksi saatavilla on lukuisia erilaisia menetelmiä sekä materiaaleja. Usein voi olla vaikeaa valita sopivin näistä omiin käyttötarkoituksiin. Lisäksi on tiedettävä aiheesta ja tunnettava lapset, joiden kanssa materiaaleja käyttää. Lukemisella ja kirjallisuudella on tärkeä merkitys lapsen kehityksen tukemisessa. Heikkilä-Haltonen (2015, 49) tuo esille kuvakirjojen ja lukemisen merkittävyyden esimerkiksi tunteiden tunnistamisen

opettelussa ja toisten huomioon ottamisessa. Lukemisella on yhteys vuorovaikutustaitoihin, empatiakykyyn ja tunnesanaston oppimiseen.

Tutkimuskysymys määrittyy siitä, kuinka lastenkirjallisuudessa tuetaan tunnetaitojen oppimista. Tunnetaitojen oppimista tukevaa lastenkirjallisuutta lukiessani olen havainnut, että kirjoissa esitetään erilaisia tunnetaitojen oppimiseen liittyviä tilanteita. Usein kirjoissa ilmenee useita tunteita tai jonkinlainen tunneristiriita, johon etsitään ratkaisua. Pohdinkin tutkielmassani, mikä tekee juuri näistä kirjoista tunnetaitojen oppimista tukeva. Olen valinnut varhaiskasvatusikäisille soveltuvia kirjoja tunnetuimmista tunnetaitoja käsittelevistä kirjasarjoista: Molli ja Piki, Ympyräiset, Jukka Hukka sekä Fanni.

2 LASTEN TUNNETAIDOT

2.1 Tunteet ja tunteiden tehtävä

Arkisessa kielessä koemme helpoksi määrittää sanan 'tunne'. Kokkosen (2017, 15–17) mukaan se ei ole kuitenkaan aivan yksiselitteistä, eikä tieteellisessä kirjallisuudessa ole yhtä määritelmää. Eri tieteenalojen kotimaisissa kirjoituksissa tunne sanana käsitetään joko rinnakkaisena tai synonyyminä sanalle *emootio*. Emootio -sana pohjaa tunteiden ja motivaation yhdistelmään. Emootio käsitetään biologiseksi, tiedostamattomaksi tai esitietoiseksi tunnereaktioksi. Puolestaan *tunne* eli tunnekokemus on käsitteenä laajempi. Sen sisältäessä myös tunneprosessin muut vaiheet sekä näihin vaikuttavat muistikuvat, mielikuvat, kasvatuksen ja kulttuurin heijastumat. Tunnetaidot käsitteenä sijoittuu tieteellisen tutkimuksen ulkopuolelle, enemmän käytännön termistöön. Tunnetaidot on määritelty kasvatuksen toimijoiden keskuudessa taidoksi tunnistaa, ilmaista, ymmärtää, hallita ja säädellä erilaisia tunteita ja tunnereaktioita sekä ymmärtää toisen tunteita, niiden syitä ja seurauksia. (Viitottu rakkaus 2021; Suomen mielenterveys ry, 2021). Käytän tutkielmassani käsitettä *tunnetaidot*, kuten käsitettä käytetään myös varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018).

Tunteet voidaan määrittää ja luokitella erilaisten luokittelutapojen mukaan. Perustunteista puhuttaessa tunteet ovat tunnistettavissa eri puolilla maapalloa kielestä ja kulttuurista riippumatta. Perustunteisiin luokitellaan ilo eli mielihyvä, suru, pelko, viha, inho ja hämmästys. Kulttuurin merkitys näkyy siinä, miten ja missä eri tunteita on sopiva ilmaista. (Nummenmaa 2010, 33–37; Dinar ym. 2020, 197). Nummenmaan (2010, 33–37) mukaan perustunteet ovat tunteita, joita ilmaistaan useimmiten. Perustunteiden määrittelyä perustellaan kulttuurista riippumattomasti yhteneväisellä kasvonilmeiden tunnistamisella. Perustunteiden lisäksi voidaan määritellä sosiaaliset tunteet. Sosiaaliset tunteet ovat myöhemmin syntyneitä, kulttuurisen oppimisen myötä ilmenneitä. Näitä ovat mm. häpeä, ylpeys, kateus ja noloistuminen. Tunteiden sanoittaminen tai

määrittäminen ei ole helppoa, varsinkaan lapselle. Nummenmaan (2010, 36) mukaan suomalaiset kuvaavat erilaisia tunnetiloja käyttämällä niistä noin viittäkymmentä eri sanaa.

Ihminen luokittelee tunteet myönteisiksi tai kielteisiksi eli vaarattomiksi tai vaarallisiksi ympäristöä havainnoimalla (Dinar ym. 2020, 196). Tämä vaikuttaa siihen millainen tehtävä tunteelle muodostuu. Kokkonen (2017, 11–12) näkee tärkeimpänä tehtävänä myönteisten tunteiden vaikutuksen siinä, miten ihmiset hakeutuvat heille mielekkäiden asioiden pariin. Näitä voivat olla esimerkiksi sosiaaliset suhteet, työ, harrastukset tai rentouttavat paikat. Vastakohtana tälle voidaan tarkastella pelon vaikutuksia. Pelätessään tai säikähtäessään jotain saattaa reagointi olla tiedostamatonta ja nopeaa. Surun tehtävänä nähdään olevan periksi antaminen tai luopuminen, vihan tehtävänä itsensä tai toisien puolustaminen ja pelon tehtävänä pakeneminen.

Tunteiden tehtävät liittyvät olennaiselta osalta tunnetaitojen, erityisesti tunnesäätelyn vaiheeseen, jossa negatiiviset tunnekokemukset pyritään muuttamaan myönteisiksi (kts. Köngäs 2018, 41). Varhaiskasvatuksen kannalta tunteiden tehtävissä nähdään yhteyksiä jokapäiväisiin arjentalanteisiin. Kokkonen (2017, 12–14) mukaan myönteiset tunteet auttavat palautumaan negatiivisista tunteista, edistävät terveyttä sekä parantavat neuvottelutilanteita. Myönteisillä tunteilla on näiden lisäksi vaikutusta keskittymiseen, muistamiseen ja oppimiseen. Tunteen liittyessä oppimistilanteeseen, myös oppimisen nähdään parantuvan. Tunteita opitaan sosiaalisissa tilanteissa, joissa myös kielteisistä tunteista voi oppia. Kateus voidaan nähdä itsensä kehittämisenä. Syyllisyyden tunteesta pääsemme empatian tunteeseen, toisen asemaan asettumiseen sekä anteeksipyyttämiseen. Tunteilla on vaikutusta myös ryhmän toimintaan. Esimerkiksi yhdessä koetut myönteiset tunteet vaikuttavat toisten auttamiseen ja yhteistyön laatuun.

Varhaiskasvatuksen opettajan on olennaista tietää miten tunnetaidot määrittyvät varhaiskasvatussuunnitelmassa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2018) nostavat tunnetaitojen tukemisen ja merkityksen esille useassa varhaiskasvatussuunnitelman osa-alueessa. Tunnetaidot ovat osa lapsen kokonaisvaltaista oppimista, kehitystä, hyvinvointia ja terveyttä. Varhaiskasvatuksessa lapsella tulee olla mahdollisuus kehittää tunnetaitojaan. Varhaiskasvatuksen oppimisympäristön turvallinen ilmapiiri antaa lapselle

mahdollisuuden harjoitella tunteiden ilmaisemista sekä kokea hyväksytysti erilaisia tunnetiloja aikuisen tukiessa lasta. Tunnetaitojen opetteleminen on myös lapsen oikeus. Lisäksi tunnetaidot tuodaan esille laaja-alaisen osaamisen kokonaisuudessa. Itsestä huolehtiminen ja arjentaidot pohjaa hyvinvointia edistäviin seikkoihin vahvistaen samalla lapsen asteittaista itsenäisyyttä. Tunnetaitoja vahvistetaan tukemalla lasta tunteiden nimeämisessä, ilmaisemisessa ja tunnesäätelyssä. Ilmaisun monet muodot tuovat esille tunnetaitojen tukemisen kuvallisen- ja musiikillisen ilmaisun muodossa. Tunnetaidot nähdään tärkeänä myös vieraskielisten ja monikielisten lasten kielellisiä ja ilmaisullisia taitoja tukiessa.

2.2 Lapsen tunnetaitojen kehittyminen

Tunnetaitojen kehittyminen liittyy olennaisesti yhteen kielenkehityksen ja sosiaalisten taitojen kehityksen kanssa. On tärkeää huomioida, että tässä luvussa kuvatut ikämääritelmät ovat suuntaa antavia sekä huomioida jokaisen lapsen yksilöllisyys. Jokainen lapsi kehittyy omaan tahtiin ja varhaiskasvattajan rooli on tukea lasta siinä kehitysvaiheessa, jossa hän on ikätasosta huolimatta (Riihonen & Koskinen 2020, 27).

Pieni vauva ilmaisee tunteitaan itkien, muutaman kuukauden iässä myös hymyilemällä ja äänтелеillä (Nurmi, Ahonen, Lyytinen, Lyytinen, Pulkkinen & Ruoppila 2015, 31). Dinarin ym. (2020, 198) mukaan jo kolmen kuukauden ikäiset vauvat reagoivat myönteisiin ja kielteisiin äänensävyihin eri tavoin. Puolen vuoden iässä vuorovaikutuksen kesto pitenee muutaman minuutin jaksoihin, joissa lapsi havainnoi ja jäljittelee aikuisen kasvonilmeitä tai ääntelyä. Lapsi oppii tunnistamaan erilaisia tunneilmaisun sävyjä (Nurmi ym. 2015, 34) sekä tuottamaan lasta hoitavan aikuisen tunnistettavissa olevia erilaisia tunneilmaisun sävyjä (Dinar ym. 2020, 198).

Riihosen ja Koskisen (2011, 28) mukaan 0–1 vuoden iässä lapsen tunteidensäätely on vielä kontrolloimatonta ja vaatii aikuisen kanssa säätelyä. Pieni lapsi erottaa tunteet ”hyvinä tai huonoina”. Kiintymyssuhteen merkitys korostuu vauvaiässä, jolloin aikuisesta haetaan turvaa ja mallia positiivisten tunteiden vahvistamiseen. Nurmen ym. (2015, 32) mukaan vanhempien läsnäolo tuo lapselle positiivisia mielikuvia lapsesta itsestään. Puolestaan negatiiviset

kokemukset johtavat negatiivisiin tuntemuksiin, kuten arvottomuuden tunteeseen. Hyvä kiintymyssuhde luo perusturvallisuuden tunteen, mikä mahdollistaa uusien taitojen oppimisen ja harjoittelun sekä ympäristön tutkimisen. Riihonen ja Koskisen (2011, 28) mukaan 1–2 vuoden iässä lapsen tahto vahvistuu ja tunteet ovat selkeästi havaittavissa erilaisissa tilanteissa. Lapsi tarvitsee vielä paljon tukea tunteiden säätelyyn. Aikuisen tekemät rajoitukset lapsen toimintaan saavat toisinaan aikaan uhmakkaan reaktion, jolloin tyytymättömyys ilmaistaan kiukulla tai huutamisella. Uhmakkaan käytöksen vastapuolena on vilpitön hellyyden ilmaiseminen läheisiä kohtaan. Nurmen ym. (2015, 40–41) mukaan alle kaksivuotiaat alkavat tunnistamaan tunneilmaisuuksiin liittyvää sanastoa ja toimivat empaattisesti esimerkiksi pyydettyä pitämään nukkea hyvänä.

2–4 vuoden iässä uhma- ja tahtoikä jatkuu kausittaisena. Päivät ja tilanteet voivat edetä hyvinkin eri tavoin riippuen lapsen kuormituksesta. Puheen kehityksellä on yhteys tunteiden säätelyn harjaantumiseen sekä tunteiden säätelystä pystytään juttelemaan lapsen kanssa. (Riihonen & Koskinen 2011, 28–29; Nurmi ym. 2015, 38). Nurmen ym. (2015, 37–38) mukaan lapsi pyrkii vuorovaikutukseen toisten kanssa ja haluaa jakaa kokemuksiaan. Lapsi pystyy viestimään puheen avulla tunteistaan sekä vähitellen vaikuttamaan omaan käytökseensä sekä ohjaamaan ja suunnittelemaan omaa toimintaansa. Tunnesäätelyn opettelu on erityisen tärkeää tämän ikäkauden aikana (Riihonen & Koskinen 2011, 28–29).

Lasten sosiaaliset suhteet laajenevat ystäväpiiriin myötä 3–6 vuoden iässä sekä leikin merkitys korostuu. 4–6 vuoden iässä leikit on vaihtunut rinnakkaisleikistä yhteisleikeiksi ja kaverisuhteita on alkanut muodostumaan (Riihonen & Koskinen 2011, 29; Nurmi ym. 2015, 60). Vuorovaikutustilanteissa opitaan ryhmän sosiaalisia käytäntöjä, tunteiden sanoittamista, toisen asemaan asettumista ja tunnesäätelyä. Tässä kehitysvaiheessa lapsi tarvitsee vielä aikuisen tukea tunnesäätelyyn, mutta monista tilanteista lapsi selviytyy itsenäisesti. (Riihonen & Koskinen 2011, 29).

Nurmi ym. (2015, 39; 60–62) tuo esille näkökulman vuorovaikutteisesta oppimisesta, jossa oppiminen tapahtuu aktiivisessa vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Lapsi oppii uusia asioita, ei pelkästään kielen avulla, vaan myös kokeilemalla ja oivaltamalla. Leikeissä lapsi kokee tunteiden jakamista ja

iltoa, sekä alkaa havaitsemaan oman käytöksensä seurauksia. Leikeissä ja vuorovaikutustilanteissa on hyvä harjoitella tunteiden hallintaa. Kaverisuhteiden lisäksi on syytä huomioida perheen merkitys. Nurmen ym. (2015, 71) mukaan lapsen kasvuympäristön merkitys tulee huomioida. Lapsen kehitykseen vaikuttaa hänen perheensä kehityskulku. Tähän puolestaan vaikuttaa vanhempien oma emotionaalinen pätevyys sekä puolisoiden keskinäiset suhteet. Tunnetaitojen tukemisessa lapselle merkityksellisiä ovat arjen tilanteet, joissa vanhemmat tukevat tunnetaitojen oppimista omalla esimerkillään, läsnäolollaan ja kaikki tunteet sallivana ilmapiirinä. (Nurmi ym. 2015, 76).

2.3 Tunneäly ja tunnetaitojen oppimisen vaiheet

Tunteista ja tunnetaidoista puhuttaessa on merkityksellistä määritellä mistä tunteisiin liittyvästä ilmiöstä on kyse. Köngäksen (2019, 27–28) mukaan tunneälyllä tarkoitetaan aivojen kykyä käsitellä ja ymmärtää erilaisia tunteita, johon ihmisellä on neurologisia valmiuksia sekä mahdollisuuksia kehittää näitä valmiuksia taidoiksi, jolloin opitaan säätelemään tunneprosesseja. Tunneäly on opittava taito, johon lapsella on synnynnäisiä valmiuksia. Kyseessä on taito, jossa opitaan käsittelemään omia sekä toisten tunteita ja tunneprosesseja. Tällöin lapsi kykenee ennakoimaan tulevia tunteiden käsittelyä vaativia tilanteita. Kun puhutaan tunneälystä, puhutaan aivoissa tapahtuvista neurologisista toiminnoista, jolloin ajattelun kautta päädytään haluttuun lopputulokseen. Tunneälyn kehitys alkaa jo sikiöaikana aivojen kehittyessä. Merkittävänä nähdään ajanjakso varhaislapsuudessa, jolloin aivojen tunnealueet kehittyvät, mutta tunneälyä voidaan kehittää myöhemmin. Kasvattajan rooli on merkityksellinen ja myös kasvattajalta vaaditaan tunneälyä ja tietämystä tunnetaitojen oppimisesta (Köngäs 2019, 35).

Tunneäly -käsitteen tunnetuksi tekeminen pitää sisällään monia tapahtumia. Tunneäly on noussut terminä tunnetuksi Golemanin (1997) julkaisemassa Tunneäly -teoksessa. (Puolimatka 2010, 312–313). Goleman pohjaa teoksensa Mayerin ja Saloveyn tutkimukseen sitä, mitä tunneäly voisi olla. Mayer ja Saloveyn (1990, 1993, kts. Köngäs 2019, 25–26) artikkelit saivat Golemanin kiinnostumaan tunneälyn käsitteestä kirjan julkaisemiseksi. Mayer ja Salovey jatkoivat myöhemmin tunneäly -käsitteen parissa ja loivat *nelihaaraisen*

tunneälymallin vuonna 1997. Kyseessä on malli, jossa neljä osa-aluetta opitaan hierarkkisesti. Jokainen osa-alue sisältää perustaidot syvempiin taitoihin saakka. Hierarkkiseen etenemiseen lapsen kohdalla vaikuttaa aivojen ikäasteinen kehittyminen. Tästä syystä esimerkiksi jatkuva tunteiden säätelyminen on pienelle lapselle mahdotonta. (Köngäs 2019, 29–30).

Puolimatka (2010, 316–317) tuo esille tunneälyn merkityksen sosiaalisiin tunteisiin. Kun lapsen omat taidot tunnekokemusten ymmärtämisessä ja kokemisessa kehittyvät, on lapsen helpompi toimia sosiaalisia taitoja vaativissa tilanteissa. Kehittymättömyys tunnetaidoissa hankaloittaa ihmissuhteiden pysyvyyttä. Sosiaalisen tunneälyn taustalla on sosiaalinen älykkyys, mikä edesauttaa empaattista suhtautumista toisiin ihmisiin ja taitoa luoda sosiaalisia verkostoja. Sosiaalisen tunneälyn olennainen taito on tunnistaa toisten mielialoja, aikeita tai motivaatioita, johon myös pieni lapsi kykenee havainnoidessaan ympärillään olevien ihmisten erilaisia tunnetiloja.

Köngäksen (2019, 31–33) mukaan ensimmäisessä osa-alueessa opitaan tunteiden tunnistamista sekä vastaanottamista. Kyseisiä taitoja ovat tunteiden sisäistäminen ja ilmaisu. Tässä vaiheessa lapsi tunnistaa toisen kasvoilta tunteen tai voi kuulla sen musiikissa. Perustaitona on erottaa tunteen myönteinen tai kielteinen sävy. Tavoitteena on tunnistaa tunne itsessä ja sen jälkeen toisissa. Tätä pidetään tunneälyn lähtökohtana. Perustaidoissa tunnistetaan fyysisiä tuntemuksia tai ajatuksia. Kun nopea ja tiedostamaton reaktio tapahtuu kehossa, mahdollistuu tunteen havaitseminen. Nummenmaa (2010, 16) määrittää tunnekokemuksen aiheuttavan tunnereaktion. Tunnereaktiossa tapahtuu aivotoiminnan, kehon toiminnan ja käyttäytymisen muutoksia. Dinarin ym. (2020, 196–197) mukaan keho reagoi erilaisiin tunnereaktioihin eri tavoilla. Kehon toimintaa kuvaavia tunnereaktioita ovat esimerkiksi säikähtäminen, jännityksen aiheuttama käsien hikoaminen ja äänen väriseminen sekä pelko, joka tekee jalat voimattomiksi. Lapsi oppii myös tunnistamaan eri tunteiden kehollisia reaktioita sekä sen, missä kohden kehoa tunne tuntuu. Köngäksen (2019, 31–33) mukaan ensimmäisen vaiheen tunneälyn kehittyminen vaativimpiin taitoihin vaatii tunteen oikeaa tunnistamista. Lapset aistivat herkästi tunteita jo vauvana. Aikuisen epäaidot ja peitellyt tunteet tuovat lapselle myös haasteita tunnistaa omia tunteitaan, mikä hankaloittaa tunneälyn kehittymistä. Tärkeämpää olisi kertoa

lapselle tunteesta ja täten lapsella olisi mahdollisuus tunnistaa mikä tunne on kyseessä.

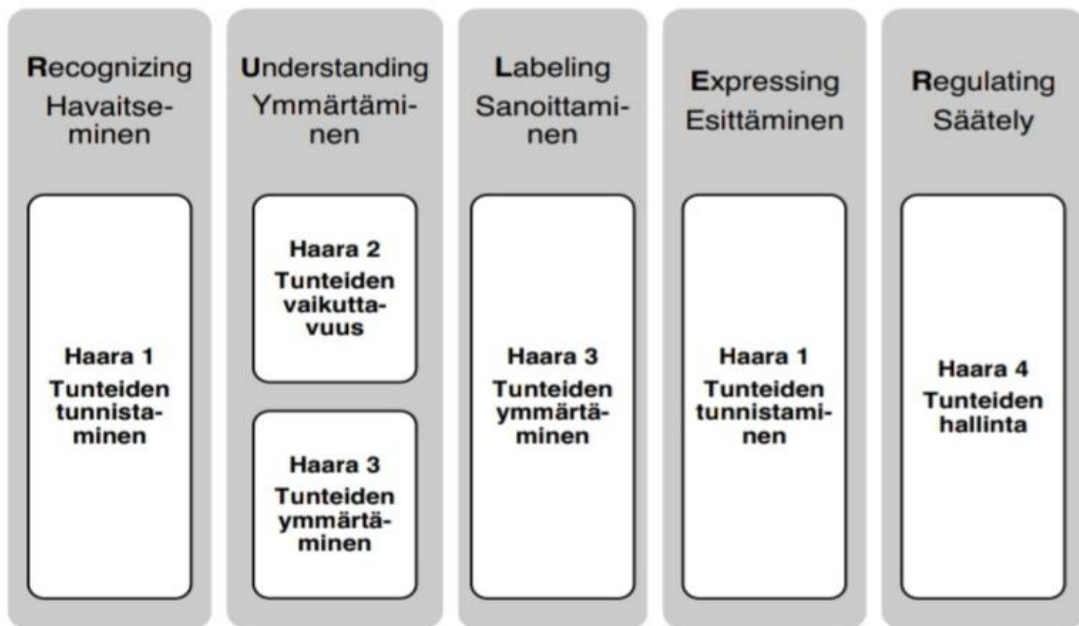
Köngäksen (2019, 33–34) mukaan toinen osa-alue on tunteiden vaikuttavuus. Tässä vaiheessa pohditaan tunteiden vaikuttavuutta omiin päätöksiin. Tämä edellyttää tunteen tunnistamista ja tiedollista ajattelua siitä, mikä merkitys koetulla tunteella on omaan päätökseen. Esimerkiksi lapset havaitsevat, aiheuttaako tunne itselle hyvää vai pahaa oloa. Lapset tiedostavat, että suuttuessa kädet menevät nyrkkiin ja kyyneleet kertovat surusta. Myös rauhoittumisen positiiviset vaikutukset ovat koettavissa. Tämä vaihe on merkityksellinen lastenkirjojen aiheeseen palaamisessa, kun ymmärretään tunteen vaikuttavuus, voidaan palata tilanteeseen ja huomata, että toisella toimintatavalla tilanne olisi voinut mennä toisin.

Kolmas osa-alue käsittää tunteiden ymmärtämisen. Kyseessä on taito analysoida, nimetä ja ymmärtää siirtymistä tunnetilasta toiseen. Myös sosiaalisesti taito on merkittävä. Päiväkoti-ikäiset lapset pystyvät ymmärtämään omien, kavereiden ja aikuisien tunteiden syitä. Nelihaaraisessa tunneälymallissa tunteiden ymmärtämiseen sisältyy tunteiden sanoittaminen ja erottaminen. Tässä vaiheessa voidaan pohtia, mikä aiheutti tunnetilan, mitä tunteita ilmeni ja missä suhteessa tunnereaktio oli tilanteeseen. Ymmärtämistä voi pohtia miksi -kysymyksen avulla. (Köngäs 2019, 34–35).

Neljännessä osa-alueessa on kyse tunteiden säätelystä. Tunteiden säätelyssä on kyse tunteiden hallitsemisesta, sietämisestä sekä toiminnan ja ajattelun mukautumisesta tilanteeseen. (Köngäs 2019, 30; Puolimatka 2010, 312–313). Köngäksen (2019, 36–37) mukaan tärkeää on, että tunteita ei pidä pakahduttaa vaan olennaista on kokea tunne, esimerkiksi surun ulos päästäminen tai kiukusta rauhoittuminen. Tunteiden säätely on myös tapamme viestiä. Tunteen pakahduttamisen sijaan on tärkeää pohtia mistä tunne johtuu ja mitä tunnetila haluaa meille ilmaista. Pohdittava on myös, miten kyseistä tunnetta voisi ilmaista ja miten päästä tavoiteltuun olotilaan tunteen säätelyssä. Tiedämme jo, että tunnereaktiot ovat hallitsemattomia ja syttyvät nopeasti, kuitenkin voimme harkita toimintaa näissä tilanteissa. Tavoitteena on vahvistaa positiivisia tunteita sekä muuttaa negatiivisia tunteita neutraalimpaa tai positiiviseen suuntaan kuitenkin patoamatta niitä. Tähän osa-alueeseen sisältyy myös tunteiden säätely toisissa ihmisissä. Tämä taito vaatii toisen tunnetilan tunnistamista ja

ymmärtämistä. Joskus on hyvä sanoittaa tila tai ilmaista muuten, miten negatiivinen tunnetila voisi muuttua.

RULER-malli pohjautuu Mayerin ja Saloveyn tunneälyn nelihaaraiseen malliin. Köngäksen (2018, 38–39) mukaan RULER-mallin käyttäminen lasten parissa työskentelyssä on käytännöllisempää. Tämän hän perustelee sillä, että osa-alueet ovat havaittavissa päiväkotipäivän aikana ja lasten tunnetaitojen tukeminen on arjentalanteissa mahdollista. RULER-malli on suunnattu kouluille, Preschool RULER varhaiskasvatukseen. RULER-malli jakautuu nelihaaraisesta mallista poiketen viiteen osa-alueeseen. Osa-alueita ovat tunteiden havaitseminen, tunteiden ymmärtäminen, tunteiden sanoittaminen, tunteiden esittäminen ja tunteiden säätelyminen. (Köngäs 2019, 38–39). Alla olevasta taulukosta selviää nelihaaraisen tunneälymallin haarojen jakautuminen RULER-mallin mukaisesti.

Kuvio 5. RULER:n sisältämät nelihaaraisen tunneälyteorian osa-alueet.

(Köngäs 2018, 40.)

2.4 Lukemisen ja lastenkirjallisuuden yhteys tunnetaitoihin

Kirjoilla ja lukemisella koetaan olevan rooli varhaiskasvatuksessa. Opetushallituksen (2017, 33–35) tilannekartoituksessa selvitettiin tunnetaitojen

menetelmien ja materiaalien käyttöä varhaiskasvatuksessa. Tunnetuimpien menetelmien lisäksi esille nousee muut materiaalit, jotka olivat kirjoja ja kirjasarjoihin liittyviä oppaita. Merkittävää tässä oli, että kirjoja käytettiin kaikkien varhaiskasvatuksessa olevien lasten hyväksi, käyttö oli säännöllistä sekä kirjojen merkitys koettiin hyödylliseksi.

Lukeminen ja sen merkitys on tunnetaitojen lisäksi paljon esillä kasvatustieteellisessä keskustelussa. Nurmen ym. (2015, 74–75) mukaan kirjojen lukuhetkillä nähdään olevan positiivinen vaikutus lapsen kehitykseen psykologisen kehityksen näkökulmasta. Myönteisessä vuorovaikutustilanteessa mahdollistuu päivän tapahtumien läpikäyminen turvallisessa ilmapiirissä. Lukuhetket tuovat lapselle tietoa omista taidoista sekä tarvitsemaansa tukea, kiitosta ja lohdutusta. Lapset kiinnostuvat helposti aiheista, jotka liittyvät esimerkiksi lapsen omiin kokemuksiin tai tunteisiin. Lapsen omiin aloitteisiin tulee antaa mahdollisuus sekä tarkentaa sisältöä havaittaessa, että lapsen on vaikea ymmärtää sitä. Lukemiskokemukset ovat tärkeässä asemassa esimerkiksi kielenkehitykselle, lukutaidon oppimiselle, sanavaraston laajentumiselle, keskittymiskyvylle sekä keskustelutaidoille.

Dinar ym. (2020, 191) näkevät monikanavaisen vuorovaikutuksen mahdollisuudet, kun kuvakirjoja käytetään oppimistilanteissa. Puhutun kielen lisäksi merkitystä on myös muulla ei-kielellisellä viestinnällä, kuten ilmeet, eleet, katseet, kehonliikkeet ja asennot. Kirjan kuvat toimivat myös viesteinä. Puhenoisuus, äänen korkeus ja voimakkuus sekä erilaiset äännähdykset puolestaan voidaan määritellä sekä kielellisiksi että ei-kielellisiksi keinoiksi kirjan tulkinnassa.

Heikkilä-Halttunen (2015, 12–13; 47; 50–56) tuo Nurmen ym. ja Dinarin ym. tapaan esille lukutilanteen merkitystä. Lukuhetkellä aikuisen syli, ääni ja katsekontakti luovat turvaa ja ovat vuorovaikutuksen perustana. Lukeminen auttaa irtaantumaan päivän tunnekuohusta sekä auttaa arjen erilaisten tilanteiden käsittelyssä. Kirjoja lukiessa on lupa kokea erilaisia tunteita niiden vahingoittamatta sosiaalisia suhteita. Lastenkirjat toimivat konkreettisenä apuna esimerkiksi tietyn tunteen tai elämäntilanteen tapahtuessa. Erilaisia tunteita käsitteleviä kirjoja on saatavilla tilanteen vaatimalla tavalla, esimerkiksi suruun tai pelkoon. Varhaiskasvattajan tehtävä on havainnoida herkkyyttä ja empatiakykyä käyttäen, miten ja milloin lapsi on valmis käsittelemään tunnetta. Nykykasvatustieteen

mukaan lasten ajatellaan kykenevän työstämään vaikeita aiheita. Olennaista tässä on, että sen on tapahduttava yhdessä aikuisen kanssa, yhdessä aiheista keskustellen.

3 TUTKIMUS TOTEUTTAMINEN

3.1 Tutkimuskysymys

Tunnetaitojen kehittymistä voidaan tukea monin eri tavoin. Lasten tunnetaitojen tukeminen varhaiskasvatuksen arjessa on keskeisessä asemassa. Myös erilaisilla tunnetaito -materiaaleilla on paikkansa tukemassa arjessa tehtävää tunnetaitoharjoittelua.

Olen havainnut varhaiskasvatuksen oppimisympäristöissä olevan käytössä monia erilaisia materiaaleja ja tunnetaito-ohjelmia. Tutkielmani tarkasteluun valitsin tunnetaitoja tukevan lastenkirjallisuuden. Minua kiinnostaa, mikä tekee näistä kirjoista tunnetaitokirjoja. Lastenkirjallisuus ja satuhahmojen luoma maailma kiinnostavat lapsia ja näiden avulla on helppo palata tilanteisiin, joista lapsella on mahdollisesti omakohtaista kokemusta.

Tutkimuskysymykseni on:

- Miten tunnetaitojen oppimista tuetaan lastenkirjallisuudessa?

3.2 Tutkimusaineisto

Laadullisessa tutkimuksessa on aineisto voi olla hyvinkin loputon ja vaatii rajaamista (Suoranta 1998, 15–16). Tutkimusaineistoksi valikoitui kirjoja neljästä eri tunnetaitoja tukevasta lastenkirjasarjasta, joihin olen itse tutustunut varhaiskasvatuksessa työskennellessäni. Luokittelin nämä tunnetaitoja tukeviksi kirjasarjoiksi, koska havaitsin näiden kaikkien sisältävän tukimateriaalia joko kasvattajalle tai vanhemmalle. Molli ja Piki-sarjassa tukimateriaalit ovat erikseen, muissa kirjoissa ohjeistus löytyy lastenkirjan yhteydestä.

Kirjoja valikoitui mukaan kymmenen. Näihin kirjoihin päädyin, koska kirjat ovat suhteellisen uusia, vuosilta 2016–2020. Lasten kanssa kirjoja lukiessani olen huomannut mielenkiinnon pysyvän paremmin yllä, jos kirjoitettu kieli on nykypäiväistä ja ymmärrettävää sekä kuvitus on innostavaa ja havainnollistavaa. Kirjojen valikoitumiseen kyseisistä kirjasarjoista ei ollut ennalta määriteltyjä kriteerejä, vaan haluisin kirjoja aineistoon mahdollisimman ennakkoluulottomasti. Tutkimusaineiston kirjoiksi olen valinnut seuraavat kirjat:

Kirkkopelto, K. (2016). *Molli*. Helsinki: Lastenkeskus.

Kirkkopelto, K. (2018). *Molli ja Kumma*. Helsinki: Lastenkeskus ja Kirjapaja Oy.

Kirkkopelto, K. (2020). *Piki ja pöljä päivä*. Helsinki: Lasten keskus.

Kuusela, A-M. (2018). *Ympyräiset: Koala Karhu haluaa olla paras*. Karkkila: Kustannus-Mäkelä Oy.

Kuusela, A-M. (2019). *Ympyräiset: Pelokas Pingviini ylittää itsensä*. Karkkila: Kustannus-Mäkelä Oy.

Kuusela, A-M. (2017). *Ympyräiset: Räyhä Ravun kiukkupuuska*. Karkkila: Kustannus-Mäkelä Oy.

McDonald, A. (2016). *Jukka Hukka ja hirveä harmi*. Jyväskylä: PS-Kustannus.

McDonald, A. (2018). *Jukka Hukka ja lohikäärmevauva*. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Pöyhönen, J. & Livingston, H. (2019a). *Fanni ja ihmeellinen tunnelämpömittari*. Jyväskylä: Kumma-kustannus.

Pöyhönen, J. & Livingston, H. (2019b). *Fanni ja suuri tunnemöykky*. Jyväskylä: Kumma-kustannus.

3.3 Tutkimusmenetelmä ja aineiston analyysi

Tutkielmani on kvalitatiivinen tutkimus. Laadullisen tutkimuksen aineistot ovat usein tekstiä, esimerkiksi haastatteluja, havainnoiteja, päiväkirjoja tai kirjalliseen tai kuvalliseen muotoon tuotettuja aineistoja (Eskola & Suoranta 1998, 12). Tutkielmani aineistona oli varhaiskasvatusikäisille lapsille suunnattua lastenkirjallisuutta, joka keskittyy tunnetaitojen tukemiseen.

Tutkielmassani käytin sisällönanalyysin menetelmää. Sisällönanalyysin menetelmää käytetään dokumenttien systemaattiseen ja objektiiviseen analysointiin. Dokumenteilla tarkoitetaan kirjalliseen muotoon tuotettuja materiaaleja, kuten kirjat. Sisällönanalyysin tarkoituksena on tiivistää, selkeyttää ja kuvata tutkittua aineistoa yleisessä muodossa. Sisällönanalyysin johtopäätöksien esittäminen vaatii tutkijalta tarkkuutta, jotta johtopäätökset ei jää vain aineiston järjestetyksi esittelyksi. Sisällönanalyysissä tarkoituksena on etsiä tekstin merkityksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 86–87).

Tuomen ja Sarajärven (2018, 80–82) mukaan sisällönanalyysi voidaan nähdä aineistolähtöisenä, teorialähtöisenä tai teoriaohjaavana. Aineiston analyysin aloitin aineistolähtöisesti, huomaten kuitenkin kirjojen sisällöstä löytyvän selkeästi samoja teemoja kuin taustateoriastani. Tuomen ja Sarajärven (2018, 81) mukaan teoriaohjaavassa analyysissä on yhteyksiä teoriaan, teoriaa käytetään apuna, mutta analyysiä ei toteuteta vain teorian kautta. Tällöin tunnistettavissa on aiemman tiedon merkitys, mutta tarkoituksena ei ole teorian toteutumisen testaaminen vaan uusien ajatusten muokkautuminen. Olennaista teoriaohjaavalle analyysille on valmiiden mallien ja aineistolähtöisyyden vuorottelu. Aineiston analysointi on mahdollista aineistolähtöisesti toteuttaen tulosten jaottelua valmiin teoreettisen mallin pohjalta.

Aineistolähtöinen sisällönanalyysi voidaan Milesin ja Hubermanin (1994) mukaan jakaa kolmeen vaiheeseen: redusointiin eli pelkistämiseen, klusterointiin eli ryhmittelyyn sekä abstrahointiin eli teoreettisten käsitteiden luomiseen (Tuomi & Sarajärvi 2018, 90). Tämän otin lähtökohdaksi aineiston analyysille. Aloitin kirjallisuuden sisällönanalyysin merkitsemällä kaikki erilaiset tunnetaitojen oppimiseen mielestäni liittyvät tapahtumat. Vaikka aineistona oli kuvakirjat, keskityin pelkästään tekstin analysoimiseen.

Seuraavaksi aloitin aineistosta löytyneiden ilmaisujen ryhmittelyn. Aineistosta löytyi pelkästään tekstiä tarkastelemalla lukuisa määrä erilaisia tunnetaitoihin liittyviä tilanteita. Tämän vaiheen yhteydessä päädyin käyttämään teoriaohjaavuutta luokittelussa, koska löytämilleni sisällöille oli olemassa jo selkeät käsitteet. Käsitteet löytyvät Mayerin ja Saloweyn (1997) nelihaaraisen tunneälyteorian ja RULER-mallin eri osa-alueista. Aiemmin olen avannut Mayerin ja Saloweyn (1997) nelihaaraisen tunneälyteorian ja RULER-mallin eroja. Sisällöllisesti mallit ovat samankaltaisia, mutta käytän tässä selkeyden vuoksi

RULER-mallia, jossa tunteiden sanoittamisella on oma erillinen osa-alueensa. Nelihaaraisessa mallissa tunteiden nimeäminen on osa tunteiden ymmärtämistä.

Tämän jälkeen taulukoin löytämäni tunnetaitojen oppimiseen liittyvät tilanteet RULER-mallin suuntaisesti viiteen eri kategoriaan, joiden kautta hain vastauksia tutkimuskysymykseeni. Näiden lisäksi pohdin taustateorian ja aineiston välisiä yhteyksiä.

Lopuksi tarkastelin tuloksia numeraalisessa muodossa. Eskolan ja Suorannan (1998, 119–120) mukaan laadullisen aineiston tarkastelussa voidaan käyttää määrällistä analyysiä. Kvantifioimalla voidaan esittää tulokset laskemalla, kuinka usein tietty asia ilmenee aineistossa. Taulukoinnin ja laskemisen perusteella voidaan vertailla aineistosta esiin nousseiden asioiden ilmenemistä. Aluksi on määriteltävä analyysiyksiköt ja selkeät luokittelukriteerit. Merkityksellistä on pohtia, lasketaanko tarkasteltu yksikkö aina mainittaessa vai kertaalleen.

RULER-malli toimi kvantifioinnin määrittäjänä. Aineistossa esiintyi päällekkäisyyttä tunnetaitojen eri osa-alueiden välillä. Yksi kohta saattoi sisältää useampia yksiköitä. Näissä tapauksissa laskin kaikki yhdessä kohtauksessa esiintyneet yksiköt omiin luokittelukriteereihin. Lisäksi etsin tekstistä tunnesanoja tai tunneilmaisuja. Näitä tarkastellessani laskin yhden yksikön vain kerran kirjaa kohden.

4 TULOKSET

Tunnetaitoja tuetaan monipuolisesti lastenkirjoissa katsottaessa kirjoja kokonaisuudessaan. Tällä tarkoitan, että jokaisessa kirjassa on havaittavissa elementtejä RULER-mallin kaltaisesta tunnetaitojen opetteluun vaiheistamisesta. Olen jakanut tulokset RULER-mallin mukaisesti viiteen eri kategoriaan. Luokittelu ei kuitenkaan ole yksiselitteinen, sillä useat tunnetaitoja käsittelevät tilanteet voisi esitellä monessa eri osa-alueessa. RULER- malli toimii tässä selkeyttämässä tuloksia.

Aineiston kirjat olivat hyvin erityyppisiä, jokaisen keskittyessä selkeästi tunnetaitoihin. Jukka Hukka -kirjat olivat kirjoitettu runolliseen muotoon. Runot olivat lyhyitä ja ymmärrettäviä. Ympyräiset- kirjat keskittyivät yhteen tunteeseen kerralla, sisältäen kuitenkin monia erilaisia tunnetilanteita sekä antoivat kysymyksiä lasten ja aikuisten yhdessä pohdittaviksi. Teksti oli määrällisesti lyhyttä ja selkeää. Mollin ja Piki -kirjat olivat kielellisesti rikkaita sekä sisälsivät monipuolisesti tunne- ja sosiaalistaitojen oppimiseen liittyviä tilanteita. Samoin Fanni-kirjojen kieli oli rikasta ja näissä oli erikoisuutena tunteiden käsittely yleisellä tasolla, tarkoittaen esimerkiksi keskustelua tunteiden tehtävistä.

Taulukossa 1 on esiteltynä RULER-mallin mukaisen luokittelun pohjalta, kuinka paljon mallin eri vaiheiden mukaisia elementtejä on tulkittavissa. Taulukon tarkastelussa voidaan nähdä yhteyttä sillä, kuinka laaja tarina on tekstillisesti suhteessa ilmenneihin tunnetaitojen osa-alueisiin. Taulukon tarkastelussa on hyvä muistaa, että aineiston analyysi pohjautui tekstiin jättäen pois kuvien analysoinnin. Tunteiden havaitsemisen tilanteita löytyi eniten aineistosta. Puolestaan vähiten esiintyi tunteiden esittämisen tilanteita. Taulukon tarkastelussa näkyy yhtäläisyyksiä verrattaessa saman kirjasarjan kirjoja toisiinsa. Erityisesti Mollin- ja Piki -kirjojen lukumäärällinen keskinäinen vertailu on hyvin yhtenevä kaikkien tunnetaitojen osa-alueiden osalta.

TAULUKKO 1. RULER-mallin mukainen tunnetaitojen ilmeneminen aineistossa

Kirja	Tunteiden havaitseminen	Tunteiden ymmärtäminen	Tunteiden sanoittaminen	Tunteiden esittäminen	Tunteiden säätely
Molli	12	7	5	3	4
Molli ja Kumma	12	9	7	3	4
Piki ja pöljä päivä	14	9	5	3	3
Koala Karhu haluaa olla paras	4	2	2	2	3
Pelokas Pingviini ylittää itsensä	5	6	5	4	5
Räyhä Ravun kiukkupuuska	5	1	2	4	1
Jukka Hukka ja hirveä harmi	3	1	1	1	1
Jukka Hukka ja lohikäärmevauva	1	2	1	1	2
Fanni ja suuri tunnemöykky	7	6	6	2	6
Fanni ja tunne lämpömittari	4	7	5	3	6
Yhteensä	67	50	39	26	35

Tunteita kuvaavia sanoja käytettiin runsaasti riippumatta kirjan erityisestä aihealueesta. Erityisen runsasta ja kuvailevaa tunnesanojen käyttöä oli Molli ja Piki- sekä Fanni -sarjoissa. Taulukossa 2 kuvataan erilaisten tunnesanojen tai tunnetilojen lukumäärällistä ilmenemistä tekstissä. Tunnesanojen ilmeneminen ei kuitenkaan tarkoita tunteiden sanoittamista. Tunnesanojen ilmeneminen liittyi kirjoitetussa tekstissä usein toisen tunnetaidon osa-alueen kuvaamiseen. Fanni ja suuri tunnemöykky kirja sisälsi eniten (22 kappaletta) tunteisiin tai tunnetiloihin liittyviä sanoja. Sanat löytyvät lueteltuna liitteestä 2.

TAULUKKO 2. Tunteita ja tunnetilaa tekstissä kuvaavien sanojen ilmeneminen

Kirja	Lukumäärä
Molli	19
Molli ja Kumma	14
Piki ja pöljä päivä	14
Koala Karhu haluaa olla paras	10
Pelokas Pingviini ylittää itsensä	10
Räyhä Ravun kiukkupuuska	5
Jukka Hukka ja hirveä harmi	4
Jukka Hukka ja lohikäärmevauva	6
Fanni ja suuri tunnemöykky	22
Fanni ja tunnelämpömittari	13

4.1 Tunteiden havaitseminen

Tunteiden havaitsemiseen kuuluu omien ja toisten tunteiden havaitseminen sekä tunteiden havaitseminen erilaisista elementeistä, kuten musiikki, kirjallisuus tai kuvataide (Köngäs 2018, 41). Tarkastelemissani kirjoissa tunteita havaittiin sekä itsessä että toisissa. Toisinaan tunteen ilmeneminen on usein odottamaton tilanne, joka yllättää tunnereaktion tai tunteiden havaitsijan ja saa monesti havaitsijan itsensäkin hämilleen.

Tunteita havaittiin monin eri tavoin. Fyysisinä reaktioina havaittiin säikähtäminen, itkuun parahtaminen ja näiden johtaminen johonkin tunteeseen. Fyysinen reaktio tunteesta oli myös nopea ja hallitsematon, kuten tavaroiden heittäminen. Erilaisia fyysisiä tuntemuksia aiheutti mm. riemastuminen, esiintymisjännitys, pelko, erityyiset ristiriidat kaverin kanssa tai jokin muu selittämätön syy. Tunteen aiheuttamia fyysisiä tuntemuksia ei tässä osa-alueessa vielä ymmärretty tai osattu nimetä.

”Jukka jähmettyy, rinnastakin ahdistaa. Hänet jättääkö Katri? Niin ei käydä saa. Vaan pois juoksee Katri, ei vilkaise taakseen... Hukan hyljätyn sydän lyö haljetakseen.” (McDonald 2018).

Toisen tunnereaktio oli havaittavissa fyysisistä reaktioista (itku, kyynel, nauru), ilmeistä tai eleistä sekä keskusteluista. Ilmeitä oli kirjoissa myös sanallisesti avattu, mutta kuvakirjoihin luonnollisesti sopien, eri ilmeet oli

toteutettu onnistuneesti kuvituksessa. Kirjan teksteistä ja hahmojen välisistä keskusteluista pystyi havaitsemaan tunteita, esimerkiksi jokaisesta teoksesta löytyi vihan tai ilon tunteisiin liittyviä tilanteita. Ympyräiset -kirjat pohjautuvat kysymyksiin tekemiseen. Näissä pyydetään esimerkiksi lapsia kokeilemaan erilaisia ilmeitä. Kirjat suosittelevat myös pohtimaan, miltä erilaiset tunteet tuntuvat, kuten kateus.

Tunteiden havaitsemisen vaativimpiin taitoihin kuuluu aikuisen rehellisen tunneilmaisun huomioiminen. Aikuisen rehellinen tunneilmaisuus auttaa lasta näkemään erilaisia tunteita. Lapselle on tärkeää kertoa myös negatiivisista tunteista ja kuinka sellaisien tunteita voi säädellä. Aikuinen voi olla vihainen tai surullinen ja myös aikuisen täytyy säädellä omia tunteita. Lapsen on hyvä nähdä tunnetaitoja harjoitellessa, että kaikki tunteet ovat sallittuja. Seuraavassa Piki ja Iso keskustelevat rehellisesti tunteista. Keskustelu sisältää eri osa-alueiden vaiheita.

” - Rakastatko minua silloinkin, kun olet vihainen? Piki kysyi kuiskaten.
- Rakastan, Iso vastasi lempeästi. Rakastatko minua silloinkin, kun olen vihainen? Niin vihainen, että voisin purra koko maailmaa ja avaruutta ja aurinkoa? Tai potkia vuoret hajalle ja karjua niin kovaa, että maa räjähtää? Rakastatko minua, vaikka olisin niin vihainen? Piki jatkoi. - Rakastan, Iso sanoi. - Tulen surulliseksi ja saatan suuttua, mutta silloinkin rakastan.” (Kirkkopelto 2020).

4.2 Tunteiden ymmärtäminen

Tunteiden ymmärtäminen tarkoittaa ymmärrystä siitä, että jokin tilanne johtaa johonkin tunteeseen. Tunteen taustalla saattaa olla monia tunteita tai ajatuksia. Tunteen ymmärtämistä on myös se, että ymmärtää tunteiden ja tunnetilojen vaikuttavan omaan ja toisten käyttäytymiseen sekä näiden aiheuttavan erilaisia reaktioita. (Köngäs 2018, 41). Tunteiden ymmärtämistä pystyi havaitsemaan aineistossa monin eri tavoin. Kirjan luonteen vuoksi tekstissä tunteiden ymmärtäminen ja sanoittaminen liittyivät usein toisiinsa.

Tunteen ymmärtäminen liittyi usein johonkin arkiseen tai tuttuun tilanteeseen. Tunteen taustalle ymmärrettiin jokin tyydyttämätön perustarve, kuten nälkä tai unen puute. Tunne saattoi johtua myös tapahtumasta, kuten

kaatuminen ja pään satuttaminen, riita ystävän kanssa, ulkona oleva pimeys, esiintymisen aiheuttama jännitys tai kateus toisen hienommasta teoksesta. Kirjoissa oli havaittavissa, miten oman tunnereaktion taustalla oli tunne, esimerkiksi ilmeiden tuottaminen, kateuden aiheuttama reaktio tai tavaroiden heittäminen. Osassa ristiriitatilanteita pystyttiin ymmärtämään tunteen aiheuttajat kummankin osapuolen näkökulmasta. Ymmärrystä oli tilanteissa, joissa oma toiminta oli aiheuttanut toiselle jonkin tunteen, kuten toisen loukkaaminen tai yksin jättäminen, toiselle aiheeton kiukuttelu tai toiselta anteeksipyyttäminen. Mollin kirjassa (Kirkkopelto 2016) kiukuttelemalla pyrittiin saamaan oma tahto läpi. Mollille tunteeseen reagoiminen aiheutti ymmärryksen, että kiukuttelemalla ei saa tahtoa toteutumaan.

Kirjoissa kuvattiin runsaasti positiivisia tunteita ja sitä, miten positiivinen palaute ja sen aiheuttamat myönteiset tunteet innostivat hahmoja toimimaan, kuten Ympyräisten patsaanrakennuskilpailuissa.

”Kiva kirahvi kiertää katselemassa, millaisia patsaita Ympyräiset ovat saaneet aikaan. - Hyvä Pomppu Banskun, jatka samaan malliin! - Vau, hienoa työtä, Räyhä Rapu! Patsaassa näkyy selvästi kipakka luonteesi, Kiva Kirahvi kehuu. Räyhä Rapu ilahtuu kehuista ja jatkaa työtä entistä uttammin.” (Kuusela 2018).

Mollille puolestaan myönteinen tunne ja sen ymmärtäminen oli uusi kokemus.

”Mollista tuntui oudolta. Jokin uusi tunne kupli sen sisällä, kutitteli sen vatsassa ja jalkapohjissa, silitteli poskissa. Mollille tuli lämmin ja hyvä mieli. Niin hyvä, että suupielissä tapahtui jotain kummallista. Ne nousivat ylöspäin ihan itsekseen. Mollin hymyili.” (Kirkkopelto 2016).

4.3 Tunteiden sanoittaminen

Tunteiden sanoittaminen keskittyy tunteiden ja tuntemusten nimeämiseen tai kuvailemiseen sanallisesti. Tarkoitus on osata sanoittaa sekä omia että toisten tunteita. Tämän osa-alueen taitoihin kuuluu myös tunteiden toisistaan erottaminen. (Köngäs 2018, 41). Tunteiden nimeämistä omista tai toisten tunteista ilmeni jokaisessa tarkastelemassani teoksessa.

Koin, että tunteiden sanoittaminen liittyi monesti johonkin toimintoon, mihin lapsen on helppo samaistua arjessa. Esimerkiksi Fanni ja suuri tunnemöykky -

kirjassa pettymys syntyy kilpailussa, jossa Fanni kokee epäonnistuneensa. Viimeinen pallo ei lennäkään purkkiin, Fanni parahtaa itkuun ja tavarat lentävä ympäriinsä. Fanni juoksee pois paikalta.

”Fanni näyttää neuvottomalta. Hän ei keksi sisällään olevalle möykylle nimeä. ”Ehkä sinua suututtaa, kun viimeinen pallo ei osunut purkkiin. Vai oletko kenties surullinen, kun et voittanutkaan hedelmäkoria?” äiti ehdottaa. Fanni nyökkää niiskuttaen ja lisää sitten kuiskaten: ”Minua myös hävettää.” (Pöyhönen & Livingston 2019b, 7).

Esimerkki kuvaa monia lyhyessä ajassa tapahtuvia RULER-mallin vaiheita. Aluksi tapahtuu tunnereaktio ja tunne havaitaan. Tämän jälkeen ymmärrys tunteen aiheutumisesta, mutta tunne on vielä vaikea nimetä. Äidin sanoittaessa tilannetta Fannille, Fanni saa kuulla tunteille nimet, selityksen miten ne eroavat toisistaan ja mistä ne voisivat johtua. Lopuksi Fanni ilmaisee vielä uuden tilanteeseen liittyneen tunteen.

Tunteiden sanoittamista harjoiteltiin myös tilanteissa, joissa tunteelle ei ollut vielä nimeä. Tunne havaittiin ja ymmärrettiin ja kuvailtiin, mutta ei vielä nimetty. Mielenkiintoista oli myös havaita, miten sanaa *tunne* käytettiin kirjoissa. Yleisesti tunne -sana esiintyi kysymyksessä ”miltä tuntuu” tai ilmaisussa tuntuu joltakin. Fanni -kirjoissa tunnetaitoja käsiteltiin yleisesti, ei vaan johonkin yksittäiseen tunteeseen tai tunteen nimeämiseen liittyen.

”Mietipä eri tunteita. Kun tunnet pelkoa, et juoksentele vaarallisesti tai ota liian isoja riskejä vaan pysyt turvassa. Ja kun joku kohtelee sinua huonosti ja tunnet kiukkua, osaat puolustaa itseäsi. Kun tunnet rakkautta, tiedät, kuka on sinulle tärkeä”, äiti luettelee. ”Ymmärrätkö nyt? Kaikilla tunteilla on oma tarkoituksensa. Siksi tunteet ovat tärkeitä.” (Pöyhönen & Livingston 2019b, 9).

”Huomaat varmasti, että tunteita on kaikkialla” (Pöyhönen & Livingston 2019b, 9).

”Kun tunne on liian voimakas, ei ongelmanratkaisu onnistu” (Pöyhönen & Livingston 2019a, 13).

”Voimakkaat tunteet käyvät kukille liian raskaiksi, jos ne paisuvat hallitsemattomiksi ja jatkuvat pitkään” (Pöyhönen & Livingston 2019a, 8).

Tunteiden sanoittamisella ja kielenkehityksellä on selkeä yhteys toisiinsa. Kielelliset taidot liittyvät myös sosiaalisiin taitoihin. Kirjoissa annetaan esimerkkejä ristiriitatilanteiden selvittämiseen ja oman tunteen sanoittamiseen. Pidän eri kirjasarjojen rikkautena käyttää erilaista kieltä ja tarinoiden laajuutta. Tällä tarkoitan sitä, että eri kirjat sopivat hyvin eri kuulijalle ja kirjoja lukiessa opitaan erilaista sanastoa ja keskitytään erilaiseen tunnesanoittamiseen.

4.4 Tunteiden esittäminen / ilmaiseminen

Tunteiden esittämisessä on kyse tunteiden ilmaisemisesta, jossa muille välittyy viesti tunteesta tai tarpeesta. Kyseessä on myös tunteiden ilmaisun tapa, jossa pyritään välttämään erilaiset konfliktitilanteet. Tämän osa-alueen taitoihin kuuluu aitojen tunteiden erottaminen teeskennellyistä. (Köngäs 2018, 41).

Aineistoa tarkastellessa havaitsin vähiten tunteiden esittämisen tilanteita. Kuitenkin niitä oli havaittavissa jokaisessa kirjassa. Luulen, että tähän vaikutti osittainen päällekkäisyys kirjan tekstien ilmaisumuodoissa. Tunteita esitettiin useimmiten tunteiden nimeämisen tai tunteiden säätelyn kautta. Tunteita tai tarpeita ilmaistiin aineistossa sanoittamalla. Olennaisessa osassa olivat hahmojen väliset keskustelut. Tunneilmaisusta on kyse, kun Kirkkopellon (2018) kirjassa Molli päätyi kirjoittamaan kirjeen tunteistaan. Toisessa Kirkkopellon (2016) kirjassa Molli haluaa eroon negatiivisista tunteista vaihtaen kuvien hymyttömät naamat hymyileviin ja vihaiset viestit kannustaviksi ja ystävällisiksi. Kolmannessa Kirkkopellon (2020) Molli -kirjassa Molli esiintyy ”myrskynä” ja aiheuttaa siten pahaa mieltä toisille. Tilannetta selvittäessä Molli toteaa, että ”myrsky” ei mene enää päiväkotiin, koska ei vielä osaa olla siellä.

Useassa kirjassa pyrittiin välttämään jonkinlainen konfliktitilanne tai ratkaisemaan se. Pöyhösen ja Livingstonen (2019a) Fanni -kirjassa autetaan kukkia ”tunne nuupahtamiselta” antamalla ratkaisuja toisille erilaisissa tunnesäätelyä vaativissa tilanteissa. Näissä tilanteissa hahmot esimerkiksi esittävät erilaisia ratkaisuja toisille, kuinka tunnetta olisi hyvä ilmaista.

Tunteiden esittämisen taitoihin kuuluu myös teeskenneltyjen tunteiden tunnistaminen. Ympyräisten (2019) keskustelussa on mahdollisuus tunnistaa aito tunne väitetyn sijaan.

”- Rähä Rapu, hoi! Minulla on sinulle hyviä uutisia! Olen keksinyt pilvipotkurin, jossa on PTP! – Mikä se on olevinaan? Rähä Rapu tuhahtaa. – PTP eli Pahan Tuulen Poistonappula. Sinä voisit tarvita sitä. – Miten niin? En minä ole pahantuulinen, Rähä Rapu murisee ja kääntää Pingviinille selkensä.” (Kuusela 2019).

4.5 Tunteiden sääteleminen

Tunteiden säätelemisellä tarkoitetaan negatiivisten tunnetilojen siirtämistä positiivisia tunteita kohden, kuitenkin tukahduttamatta tunteita. Taitoa on myös osata auttaa toisia tunteiden säätelyssä. Osa tunteiden säätelyä on negatiivisten tunteiden vastaanottaminen ilman vaikutusta omaan toimintaan. (Köngäs 2018, 41). Tunteiden säätelyssä keskityttiin sekä omien tunteiden säatelemiseen sekä toisten hahmojen auttamiseen. Useassa kirjassa tunnesäätely nähtiin vuorovaikutuksellisenä. Keskusteleminen ja toisen kanssa puhuminen koettiin rauhoittavaksi ja positiivisia tunteita aiheuttavaksi. Keskusteluun liittyy usein anteeksipyyttäminen. Anteeksipyyttämisen merkitystä pohditaan Ympyräisten Koala Karhun tarinassa, jossa lukijalta kysytään, miksi kannattaa pyytää anteeksi. Silloin kehoitetaan asettumaan toisen asemaan. Tilanteesta keskustelemisen, tilanteen selvittämisen ja anteeksipyyntöä nähdään esimerkiksi johtavan Mollin tarinassa negatiivisesta tunteesta positiiviseen. Pelkästään se, että toinen kuunteli, auttoi Fanni -kirjassa muuttamaan kielteisen tunteen positiiviseksi.

Tunnesäätelyä ratkaistiin harvemmin yksin ja avun pyytäminen tai -saaminen tuotiin lapsille hyvin esille. Lapset harjoittelevat tunteiden säätelyä, joten heidän on tärkeää havaita, miten tunnesäätelystä voi selvitä yhdessä. Myös tunnesäätelyn taitoihin kuuluu toisten auttaminen. Tunteiden säätelyssä huomioitiin fyysiset keinot rauhoittumiseen, esimerkiksi halaaminen, syli tai silittäminen. Tuntoaistin lisäksi tietyt äänet koettiin rauhoittaviksi.

Tässäkin osa-alueessa myönteinen asenne auttaa paljon. Kirjoissa kannustetaan ja kehuaan eri tilanteissa. Kirjat antavat myös käsityksen, että tunteita ei tarvitse pakahduttaa ja, että tunteiden jakaminen muille on tärkeää. Lisäksi Ympyräisten Koala Karhua kiitetään kateuden vallassa rikottujen asioiden korjaamisesta ja tilanteen selvittämisestä.

Kirjoissa annetaan myös erilaisia ratkaisumalleja erityisesti tunnesäätelyyn. Kirjat pohjautuvat vahvasti tunnetaitojen tukemisen lisäksi kaveritaitoihin.

Vuorovaikutus nähdään ratkaisumallina monessa tilanteessa. Lisäksi annetaan konkreettisia neuvoja eri tilanteisiin. Esimerkiksi esiintymisjännitykseen kerrotaan auttavan harjoittelun. Lisäksi voimakkaan tunteen vallitessa ohjataan toiseen tekemiseen, lisäksi pyydetään selvittämään tilanteesta syntynyt tunne, juttelemaan toiselle, muistelemaan hyviä asioita, sopimaan yhteiset säännöt sekä laskemaan kymmeneen ja hengittämään rauhallisesti. Jukka Hukassa runoillaan näin:

”Tähdet lähemmäksi kokoontuvat illoin,
luoksemme myös keijut liitelevät silloin.
Sulje silmäsi ja laske kymmeneen
vuoroin sisään ja ulos hengittäen.” (McDonald 2018).

5 POHDINTA

5.1 Tulosten pohdinta

Tuloksista voidaan määrittää selkeitä johtopäätöksiä taustateorian ja aineistoanalyysin välille. Tutkimuskysymyksessäni pohdin, miten tunnetaitojen oppimista tuetaan lastenkirjallisuudessa. Saloweyn ja Mayerin (1997, kts. Köngäs 2019, 29–30) nelihaaraisessa tunneälymallissa korostetaan jokaisen vaiheen taitojen harjoittelun merkitystä kohti onnistunutta tunteiden säätelyä. Tunnetaitojen oppiminen ja niiden opettaminen pitää sisällään monia vaiheita ja tuloksia tarkastellessa voidaan havaita aineiston löytyvän näitä elementtejä. Siten ajattelen aineiston tunnetaitojen opettamista tukevaksi.

Tämän ryhmittelyn lisäksi havaittavissa on muitakin yhteyksiä aineiston ja taustateorian välillä. Aineistosta löytyy merkityksiä aikuisen roolista tunnetaitojen tukemisessa. Lisäksi on huomioitava vuorovaikutuksen ja aidon tunneilmaisun tärkeys. Aineistossa kerrotaan tunteiden tehtävistä sekä korostetaan positiivisen, hyväksyvän ja empaattisen ilmapiirin merkitystä. Kirjoissa saa harjoitella tunnetaitoja aikuisen tuella ja avustamana turvallisessa ympäristössä. Lisäksi Rähä Ravun kirjassa (Kuusela 2017) käsitellään tärkeää aihetta lapsiryhmän näkökulmasta. Rähä Rapu on vihainen, loukkaa vuorollaan toisia ilman syytä ja saa toiset surullisiksi. Aiheesta on tärkeää keskustella lapsiryhmässä, jossa loukattu lapsi ei ole tehnyt mitään väärää. Kirja antaa kuulijalleen keskustelumahdollisuuden siitä, että toisen itseensä kohdistama kiukku ei johdu itsestä, vaan taustalla voi olla syytä, mitä edes kiukun kokija ei pysty ymmärtämään.

5.2 Luotettavuuden arviointi

Laadullisessa tutkimuksessa omien tulkintojen, analyysin ja teorian välisien rajojen yli on helppo liikkua. Kvalitatiivinen tutkimus liittyy lähes väistämättä

ennakko-oletuksiin, käytännönkokemuksiin ja teorian tietoon. (Eskoja & Suoranta 1998, 151). Valitsemani sisällönanalyysin tapa toimi tutkielmassani hyvin ja mahdollisti osaltaan tutkimusasetelman pysymisen sekä täsmensi tuloksien ryhmittelyä. Teoriaohjaavuuden myötä tuloksien ryhmittely ja teoreettisten käsitteiden muodostaminen pysyivät selkeänä ja hallittavana kokonaisuutena. Tuloksia ryhmitellessä havaitsin osa-alueiden päällekkäisyyden haasteena käytettäessä teoriaohjaavaa luokittelua. Pohdin luokittelutavan valittuani, että onko jotain olennaista kirjojen sisällöistä jäänyt käsittelemättä. Tämän vuoksi oli tarpeellista nostaa johtopäätöksissä esille muutamia teoriasta ja aineistosta havaitsemiani yhtäläisyyksiä.

Eskola ja Suoranta (1998, 119) muistuttavat, että laadullisen aineiston kvantifioiminen ei ole paras tapa tulkita aineistoa, mutta se voi selkeyttää aineiston hallinnassa. Aineiston kvantifiointi auttoi kokonaisuuden hahmottamisessa. Kirjojen erilaisuuden vuoksi niissä esiintyviä tunnetaitojen osa-alueita ei voi lukumäärällisesti vertailla keskenään. Saman kirjasarjan kirjojen tarkastelu oli puolestaan mielenkiintoista ja yllättävän yhtenevää.

Eskolan ja Suorannan (1998, 152) mukaan laadullinen tutkimus koetaan henkilökohtaisena johtuen tutkijan omista tulkinnoista. Tutkijan on tärkeää sisäistää olevansa keskeisessä roolissa tehdessään tutkimusta sekä arvioidessaan koko tutkimusprosessin luotettavuutta. Lisäksi hyvä tiedostaa omat ennakkokäsitykset, joihin liittyy oma kokemusmaailma. (Eskola ja Suoranta 1998, 15–16). Valitsin tutkielmani aiheen havaitessani sen tarpeellisuuden omassa työssäni. Työskennellessäni useamman vuoden lasten kanssa, liittyi näihin vuosiin erilaisia tunnekokemuksia ja lapsiryhmiä. Taustalla on myös haastavia tunnetaitojen opettelua vaativia tilanteita. Tämän myötä olen kokenut tunnetaidot haastavana. Teoriassa tunnetaidot nähdään selkeänä ja opittavana kokonaisuutena.

Aineiston luotettavuutta voidaan tarkastella eri näkökulmista. Valitsin aineiston kokemuksieni pohjalta. Nämä kirjasarjat olivat minulle tuttuja työni kautta. Määritin itse kriteerin käyttäen juuri näitä kirjasarjoja. Aineistoa olisi ollut saatavilla runsaasti. Otin tarkasteluun kymmenen ensimmäistä kirjastosta saamaani kirjaa. Havaitsin kirjoja lukiessa niiden tuottavan erittäin paljon tutkimustuloksia ja riittävän kattavaksi aineistoksi analysointivaiheeseen. Tämä ajatus vahvistui aineiston kvantifioinnin yhteydessä. Aineisto on jokaisen

luettavissa, mikä mahdollistaa lukijalle omien tulkintojen tekemisen. Luulen, että joku toinen olisi voinut saada aikaan erilaisen ryhmittelyn tai tulkita tuloksia eri näkökulmasta. Olen myös pohtinut valintaani käyttää kirjojen tekstiä aineistona jättäen kuvat analysoimatta. Kvantifioidessani aineistoa huomasin joistain kirjoista löytyvän paljon tunnetaitojen eri osa-alueiden elementtejä. Toisissa teoksissa, missä tekstiä oli vähemmän, lukumäärät olivat pieniä ja kuvien merkitys korostui. Kuvien analysoiminen olisi ollut mielenkiintoista kokonaisuuden kannalta, mutta vaatinut pienemmän aineiston.

5.3 Varhaiskasvattajan näkökulma

Valitessani aiheeksi tunnetaidot, tunsin edessäni olevan samanlaisen tunnemöykyn kuin Fanni. Ajattelin tunnetaidot suurena möykkynä, kokonaisuutena, liian monimutkaisena asiana. Nyt on helpompi ymmärtää, miten tunnetaitoja opitaan, miten eri osa-alueita voidaan harjoitella ja minkälaista tukea tunnetaitojen oppimiseen tarjotaan lastenkirjallisuuden kautta. Näiden tietojen myötä on selkeämpää pohtia omaa roolia varhaiskasvattajana.

Tulevana varhaiskasvatuksen opettajana pohdin oppimieni asioiden merkityksiä konkreettisesti. Aikuisen rooli kirjoissa on usein tukea tunteiden säätelyssä sekä auttaa tunteiden sanoittamisessa. Aikuinen näyttää esimerkkiä tilanteissa ja ilmaisee omat tunteensa aidosti. Aikuinen on se, keneltä voi pyytää neuvoa. Tällöin aikuisen on hyvä tietää, millaisia vaiheita ja keinoja liittyy tunnetaitojen opettamiseen. Tärkeintä on arjessa tapahtuva tunnetaitojen tukeminen. Lastenkirjoihin palaaminen, aiheesta keskustelu ja asian pohtiminen ennakoivat tilanteita ja näiden avulla voidaan antaa ratkaisumalleja ja ymmärrystä, että tilanteista voidaan oppia ja niitä voidaan harjoitella.

Havaitsin, että on tärkeää pohtia, kenen kanssa ja miten valittuja tunnekirjoja käytetään. Koen tärkeäksi tutustua kirjaan ja oheismateriaaliin ennakkoon ja valita lapselle/lapsiryhmälle sopivan tavan käsitellä kirjallisuutta. Kirjat ovat hyvin erilaisia ja sopivat eri tilanteisiin ja erilaisiin lapsiryhmiin. Millainen on hyvä tunnetaitokirja, riippuu paljon siitä, kenen kanssa sitä lukee ja millaista jatkokäsittelyä siitä seuraa. Olennaista on huomioida lapsen kielenkehityksen taso kielellisesti tuotettua aineistoa valitessa.

Vaikka aineistonanalyysi nojautui tekstin tulkintaan, kuvien ja kuvatuen merkitystä ei pidä unohtaa. Kaikissa kirjoissa oli oivallinen kuvitus. Mielestäni kuvat tarkensivat hyvin tekstin sisältöä uuden tunteen/tilanteen kuvaamisessa. Kuvatuki on erittäin tärkeää tunnetaitojen opettelussa, esimerkiksi tilanteessa, jolloin kielenkehityksessä on haasteita. Näihin jokaiseen kirjasarjaan löytyvät erilliset tunnekuvat, jotka on hyvä olla arjen tilanteissa lapsen apuna.

Kirjat antoivat lukijalleen paljon pohdittavaa ja auttoivat ymmärtämään, miten vaikea asia tunnetaidot voi olla. Tunnetaitojen harjoittelu kuitenkin rohkaisee yrittämään pienin askelin kohti tunnesäätelyn taitoa. Rohkaisevaa oli myös kirjojen ymmärtäväisyys, hyväksyvä ja empaattinen tunnelma sekä ystävien ja tärkeiden ihmisten merkitys. Lopetan pohdintani tähän Pikin ja Ison vuoropuheluun, joka antaa mahdollisuuden yrittää uudestaan, oppia ja onnistua.

”Piki oli miettelias. – Mitä jos huomennakin on pöljä päivä ja tulee tehtyä töllöntöitä? Piki kysyi huolestuneena. – En halua, että Lumi suuttuu, tai Apunen tai sinä. En halua, että kukaan on vihainen tai että kenellekään tulee pahamieli. – Joskus käy niin, että loukkaamme toista. Sellaistakin, josta pidämme kovasti. Se harmittaa, surettaa ja kiukuttaa, Iso sanoi. – Isoiltakin pääsee tyhmiä sammakoita suusta ja sanomme asioita, joita ei pitäisi sanoa. Mutta jos niin käy, niin sitten sovitaan ja yritetään uudestaan. Pöljätkin päivät päättyvät iltaan ja tulee uusi päivä, Iso rauhoitteli.” (Kirkkopelto, 2020).

LÄHTEET

- Dinar, K., Huttunen, K. & Koivula, M. (2020). Sosiaaliset taidot, tunteet ja ryhmässä toimiminen. Teoksesta: Niemitalo-Haapola, E., Haapala, S., Ukkola, S., & Dinar, K. *Lapsen kielenkehitys: Vuorovaikutuksen, leikin ja luovuuden merkitys* (189–209). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Eskola, J., & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Koivuniemi, M., Kinnunen, S., Mänty, K. & Järvenoja, H. (2020). Päiväkotiarjen tilanteet – Mahdollisuus lasten tunteiden säätelytaitojen tukemiseen. Tutkittua varhaiskasvatuksesta blogi. <https://tutkittuavarhaiskasvatuksesta.com/2020/06/12/paivakotiarjen-tilanteet-mahdollisuus-lasten-tunteiden-saatelytaitojen-tukemiseen/>. (Luettu 2.3.2021.)
- Kokkonen, M. (2017). Ihastuttavat, vihasuttavat tunteet. Opi tunteiden säätelyn taito. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Köngäs, M. (2018). ”Eihän lapsil ees oo hermoja”. Etnografinen tutkimus lasten tunneälystä päiväkotiarjessa. Akateeminen väitöskirja: Lapin yliopisto. [”Eihän lapsil ees oo hermoja”. Etnografinen tutkimus lasten tunneälystä päiväkotiarjessa \(ulapland.fi\)](#). (Luettu 25.2.2021.)
- Köngäs, M. (2019). *Tunneäly varhaiskasvatuksessa*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Määttä, S., Koivula, M., Huttunen, K., Paananen, M., Närhi, V., Savolainen, H. & Laakso, M-L. (2017). Lasten sosioemotionaalisten taitojen tukeminen varhaiskasvatuksessa. Tilannekartoitus. Opetushallitus. [lasten sosioemotionaalisten taitojen tukeminen varhaiskasvatuksessa.pdf \(oph.fi\)](#). (Luettu 1.3.2021.)
- Nummenmaa, L. (2010). Tunteiden psykologia. Helsinki: Tammi.
- Nurmi, J., Ahonen, T., Lyytinen, H., Lyytinen, P., Pulkkinen, L. & Ruoppila, I. (2014). *Ihmisen psykologinen kehitys* (5th ed.). Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Puolimatka, T. (2011). Kasvatus, arvot ja tunteet. Ryttylä: Suunta-kirjat.

- Riihonen, R. & Koskinen, M. (2020). *Kuinka kiukku kesytetään?: Lasten aggressiokasvatus*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Suomen mielenterveys ry. Mieli. (2021). Tunnetaitojen perusteet. [Tunnetaitojen perusteet | MIELI Suomen Mielenterveys ry](#). (Luettu 25.2.2021.)
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. (2018). Opetushallitus. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf. (Luettu 20.11.2020.)
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi.
- Viitottu rakkaus. (2021). Tunnetaidot. [Tunnetaidot - Viitottu Rakkaus](#). (Luettu 25.2.2021.)

Aineiston kirjat:

Kirkkopelto, K. (2016). Molli. Helsinki: Lastenkeskus.

Kirkkopelto, K. (2018). Molli ja Kumma. Helsinki: Lastenkeskus ja Kirjapaja Oy.

Kirkkopelto, K. (2020). Piki ja pöljä päivä. Helsinki: Lasten keskus.

Kuusela, A-M. (2018). Ympyräiset: Koala Karhu haluaa olla paras. Karkkila:
Kustannus-Mäkelä Oy.

Kuusela, A-M. (2019). Ympyräiset: Pelokas Pingviini ylittää itsensä. Karkkila:
Kustannus-Mäkelä Oy.

Kuusela, A-M. (2017). Ympyräiset: Räyhä Ravun kiukkupuuska. Karkkila:
Kustannus-Mäkelä Oy.

McDonald, A. (2016). Jukka Hukka ja hirveä harmi. Jyväskylä: PS-Kustannus.

McDonald, A. (2018). Jukka Hukka ja lohikäärmevauva. Jyväskylä: PS-
Kustannus.

Pöyhönen, J. & Livingston, H. (2019a). Fanni ja ihmeellinen tunnelämpömittari.
Jyväskylä: Kumma-kustannus.

Pöyhönen, J. & Livingston, H. (2019b). Fanni ja suuri tunnemöykky. Jyväskylä:
Kumma-kustannus.

LIITTEET

LIITE 1. RULER:n osa-alueiden perussisällöt

Tunteiden havaitseminen	Tunteen ymmärtäminen	Tunteiden sanoittaminen	Tunteiden esittäminen	Tunteiden säätely
• Lapsi osaa havaita tunteen synnyn sisällään• Lapsi huomaa vertaisensa kokevan jotain tunnetta• Lapsi tunnistaa tunteita herättäviä elementtejä musiikista, piirustuksista, saduista jne.	• Lapsi ymmärtää tilanteiden johtavan tunteisiin ja että tunteiden takana voi olla useampia tunteita ja ajatuksia• Lapsi ymmärtää tunteiden ja tunnetilojen vaikuttavan omaan ja vertaisten reaktioihin ja toimintaan	• Lapsi osaa erotella eri tunteita ja tunnetiloja toisistaan• Lapsi osaa nimetä sekä omia että vertaisten kokemia tunteita• Lapsi osaa kuvailla tuntemuksiinsa sanoin	• Lapsi osaa tuoda julki tunteitaan tavalla, joka auttaa muita ymmärtämään hänen tarpeitaan• Lapsi osaa tuoda julki tunteitaan tavalla, joka välttää konfliktin syntymistä• Lapsi osaa tunnistaa teeskennellyt tunteet aidoista	• Lapsi osaa ohjata tunnetilojaan negatiivisesta kohti positiivista tukahduttamatta tunteitaan• Lapsi osaa auttaa vertaisiaan pois negatiivista tunteista kohti positiivisempia• Lapsi kykenee vastaanottamaan negatiivisia tunteita antamatta sen vaikuttaa itseensä

Kuvio 6. RULER:n osa-alueiden perussisällöt.

(Köngäs 2018, 41).

LIITE 2. Tunteita tekstissä kuvaavat sanat

TAULUKKO 3. Tunteita ja tunnetilaa tekstissä kuvaavat sanat tai ilmaisut

Kirja	Lukumäärä	Tunteita tai tunnetilaa tekstissä kuvaavat sanat tai ilmaisut
Molli	19	utelias, innokas, ymmällään, hämillään, jännittynyt, kiukkuinen, närkästynyt, yksinäisyys, tuskastuminen, synkistyminen, pelko, rohkaisu, harmi, kiukku, mitätön, murheellinen, häkeltynyt, lämmin ja hyvä mieli, hyvä olo
Molli ja Kumma	14	kiukkuinen, kyllästynyt, harmi, tuhtunut, suututti, vihainen, kateellinen, kamala olo, pelko, ihastunut, onnellinen, haikeus, tuskastui, ilahtunut
Piki ja pöljä päivä	14	harmitti, tuskastui, hämillään, surkeana, raivostunut, vihainen, ikävä, kiukkuinen, pahantuulinen, jännitti, huolissaan, iloinen, helpottunut, surullinen
Koala Karhu haluaa olla paras	10	innostus, tyytyväinen, pelästynyt, hermostunut, synkkä, hätäantynyt, ihmetys, kateellinen, apea, helpottunut
Pelokas Pingviini ylittää itsensä	10	pahantuulinen, allapäin, rauhoittava, pelottava, hätäantyminen, jännitys, rohkaistuminen, innostus, rentoutunut, keveä
Räyhä Ravun kiukkupuuska	5	kiukku, pahastunut, pelästynyt, rauhoittunut, ilo
Jukka Hukka ja hirveä harmi	4	harmi, riemu, ihmeissään, ahdistus
Jukka Hukka ja lohikäärmevauva	6	murheellinen, synkeä, rakkaus, rohkeus, riemu, rauhoittuminen
Fanni ja suuri tunnemöykky	22	jännittynyt, innoissaan, alakuloinen, suuttunut, surullinen, hävettää, pelko, kiukku, rakkaus, apea, huolestunut, ärsyyntynyt, hämmästyneenä, mukavalta, tyytyväiseltä, synkän, vihainen, pettynyt, kateellinen, häkeltynyt, harmitus, onnellisia
Fanni ja tunnelämpömittari	13	hätäantynyt, ihmeissään, innoissaan, peloissaan, surullinen, rauhallinen, turhautunut, hermostunut, kyllästynyt, kiukkuinen, nolostunut, vihainen, ylpeä